

CAPVT DE CIMVMSEPTIMVM.

- 1 Deus creauit de terra hominem, & secundum imaginem suam fecit illum.

Rosequitur cœptam de operibus Dei narrationem, diu persistens in explicatione eorum quæ Deus homini præstitit, ex quibus in reuerentiam Dei ipsum deducere studet. Primùm ergo dicit Deum creasse, hoc est, formasse hominem de terra, secundum corpus scilicet, eundemque fecisse secundum imaginem suam, secundum animam scilicet, quæ Dei refert imaginem propter rationalem virtutem, qua præ alijs animalibus prædita est, & eiusdem immortalitatem ac spiritalem naturam. Simile est quod sequitur:

- 2 Et iterum conuertit illum in ipsam, & secundum se vestiuit illum virtute.

Secundum corpus enim cōuertit eum iterum in ipsam terram ex qua sumptus erat, vt qui contra suam dignitatem terrena præelegerat diuinis, rursus in terram conuerteretur ex qua formatus erat, iuxta animam verò Deus ad similitudinem sui vestiuit illum virtute & fortitudine, vt sicut de eo dicitur: Confessionem & decorem induisti. & Dominus regnavit, decoré indutus est, indutus est Dominus fortitudinem, quia scilicet fortitudine & decore ornatus est, & veluti vndique circumamictus: ita & homo ad similitudinem Dei, suo modo fortitudine indutus est & ornatus, quia præditus acumine intellectus, quo & omnia penetrare potest, & multa potenter præstare. Nomen enim, virtute, non potest hic accipi vt vitij opponatur, sed pro fortitudine, cum Græcis sit *ἰσχύς*. Sunt qui hic intelligunt significari Adamum fuisse conditum in perfecto robore corporali, item in perfecta scientia & virtute secundum animam: sed magis est verisimile Sapientem loqui de his quæ in Adam toti humanæ naturæ collata sunt. Pro, secundum se, Græca habent pluraliter *κατὰ ἑαυτῶν*, secundum seipsos, vt ad homines referatur, nam pluraliter hic habent; Induit illos secundum seipsos fortitudinem, vt significetur hominibus datam fortitudinem, secundum quod eorum naturæ conueniebat. Alia enim animalia etiam habent singula vires suas, homo verò singulari excellentique virtute donatus fuit. Sed interpret legit *κατὰ ἑαυτὸν*, secundum se, vt ad Deum referatur, atque ea lectio magis placet, quanquam nostra lectio etiam alterum sensum admittere potest.

Psal. 103.
Psal. 92.

- 3 Numerum dierum & tempus dedit illi, & dedit illi potestatem eorum quæ sunt super terram.

Rursum

Rursum coniunguntur duo, quorum vnum homini competit ratione partis inferioris, corporis scilicet, alterum ratione partis excellentioris, nempe animæ. Quoniam, inquit, ex terra hominem fecit, & in terram eum rursum cōverti voluit, ideo dedit ei certum numerum dierum, & certum tempus vitæ, certò illi præscribens eum moriturum, cum

Genes. 3.

dixit: Terra es, & in terram reuerteris; & certum etiam vitæ tempus etiam vsque ad dierum numerum apud se vnicuique præfniens, sed quod incertum esse voluit omnibus vt semper vigilarent. Rursum tamè quia hominem secundùm similitudinem suam formauit, atque virtute singulari ornare voluit, dedit ei potestatem eorū quæ sunt super terram, sicut ipse potestatem habet generalem omnium quæ in cælo sunt & in terra.

4. Posuit illius terrorem super omnem carnem, & dominatus est bestiarum & volatiliū.

Genes. 1.

Non solùm dedit ei potestatem eorum quæ sunt super terram, dicens: Dominamini piscibus maris & volatilibus cæli, & vniuersis animantibus quæ sunt super terram, sed etiam effecit vt omnia animantia illum timerent tanquam suum præfidentem & superiorem: atque ita factum est, vt ipse dominatus sit omnium bestiarum terræ & volatiliū cæli. Timor quidè iste hominis & dominium super animalia omnia perfectè competeat homini in prima rerum institutione, verùm per peccatum hæc ex parte homini perierunt, Deo ita peccatū hominis iuste puniente, vt qui Deo debitam obedientiam negauit, sentiret etiam animalia pleaque sibi repugnare. Nō tamen sic perierunt hæc homini, quin suo iure possit & valeat quæuis animalia sibi subijcere, & velut fugitiuos seruos ad debitam seruitutem cogere, & eos qui per mansuetudinem adduci non possunt, per violentiam in obedientiam cogere, vt pulchrè declarat D. Basilius homil. 10. in hexameron.

5. Creauit ex ipso adiutorium simile sibi: consilium & linguam, & oculos, & aures & cor dedit illis excogitandi, & disciplina intellectus impleuit illos.

Primam partem; creauit ex ipso adiutorium simile sibi; Græca non habent. Addidisse eam videtur interpres quòd in sequentibus pluraliter loquendum esset, cum hætenus de homine singulariter sit locutus, sub nomine scilicet Adæ. Præmittit ergo, ex ipso Adam, hoc est, ex costa eius Deum creasse, hoc est, formasse adiutorium simile ipsi, Euam scilicet, quæ in adiutorium generandæ & alendæ proles, & reliquorum domesticorum operum data est viro. Istis ergo simul creatis, & in ipsis, omnibus hominibus præ alijs animalibus, peculiariter dedit Deus consilium, linguam, oculos, aures & cor excogitandi, hoc est, cor ad cogitandum. Nomine consilij, significatur ratio vim iudicandi & consultadi habens de agendis. Nomine linguæ, sermonis potestas significatur, per quem mentis sensa & consilia distinctis vocibus exprimere soli homini datum

datum est. Nomine oculorum & aurium, omnes sensus significat, quòd inter omnes hi sint præcipui sensus, qui in hominibus longè sunt excellentiores, & ad plura se extendunt, quàm in alijs animalibus. Aut duos illos sensus nominat, quòd ab illis maximè rerù intelligentia & cognitio pendeat, vnde mox subditur de corde ad cogitandum dato, & additur; & disciplina intelligentiæ repleuit illos. Quod etsi maximè verum fuerit in homine integro, tamen etiam competit homini lapsò, qui per lumen naturale multarum rerum intelligentia præditus fuit. Idem alijs verbis repetitur in nostra versione.

6 Creauit in illis scientiam spiritus, & sensu impleuit cor illorum, & mala & bona ostendit eis.

Quantùm ad omnes homines, creauit Deus in illis scientiam mentis & spiritus, quia per infusum lumen naturale, dedit eis cognitionem prudenter disponèdi temporalia, & per impressam menti eorum legem naturalem, agnoscendi quid malum & quid bonum esset. Item quòd bona manerent eos qui bene viuerent, mala eos qui malè. Quantùm verò ad electos in hominibus, dedit hoc eis Deus per lumen gratiæ longè perfectius, vt cœlestia & spiritualia bona agnoscerent, & sensu, hoc est, prudentia impleantur corda illorum.

7 Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum, vt nomen sanctificationis collaudent: & gloriari in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operum eius.

Perperam hic multi legunt, oculum ipsorum, vel oculos ipsorum, nam legendum esse, oculum suum, quomodo etiam multi libri habent, vt ad Deum referatur, patet ex Græcis, quæ habent, ὀφθαλμὸν αὐτοῦ, hoc est, oculum suum. Ponit autem oculum suum super cor hominum, quando Deus suo spiritu & suæ gratiæ fulgore cor hominum illuminat, & ad cognoscendum oportuna dirigit. Quomodo & in Psalmis dicitur ex persona Dei secundum communem intelligentiam: Intellectum tibi dabo, *Psal. 31.* & instruam te in via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Quod ergo hic dicitur, potissimum de electis est intelligendum, quibus dedit Deus peculiariter agnoscere magnifica eius opera, & quæ ad creationem pertinent, & quæ ad suorum salutem diuersis temporibus operatus est, maximè verò in educatione populi Israëliti ex Ægypto, in qua mirabilia pro illius populi salute designauit. Ad quæ hic authorem respexisse sequentia indicant, in quibus subijcitur de addita lege. Dicit ergo Deum posuisse oculum suum instar magistri alicuius super corda illorum, ad hoc vt ostenderet eis magnalia, hoc est, magnificentias & claritatem operum suorum, sicque eis intellectis collaudarent nomen sanctificationis, hoc est, nomen eius sanctum, & suos sanctificans. Item ad hoc vt sui gloriarentur in mirabilibus illius quæ pro eorum salute

O opera-

operatus est, sicque alijs cum gaudio & lætitia enarrant magna opera eius.

8 Addidit illis disciplinam, & legem vitæ hæreditavit eos.

9 Testamentum æternum constituit cum illis, & iudicia sua ostendit eis.

Hæc omnino de lege veteri dicta videntur, quam additam dicit, siue quia superaddita fuit legi naturali, siue quia data Israëlitis post mirabilia illa quæ in illorum educatione sunt designata. Hanc legem vocat disciplinam, quia scientiam agendorum præstat. Vocat legem vitæ, quod vitam promittit, & præstat observatoribus suis. Hanc velut in hæreditatem acceperunt, quia in perpetuum duraturam, non solum ratione moralium præceptorum, sed etiam ratione cæremonialium: quæ etsi ad literam iam non servantur, secundum spiritualem tamen intelligentiam semper servabuntur. Per testamentum cum illis constitutum, pactum significatur Dei cum Israëlitis in initum, quod æternum rectè dicitur, quia etsi mutatum sit & antiquatum secundum ea quæ ad literam significantur in lege, manet tamen secundum ea quæ secundum spiritum in illo pacto continentur. Hoc Dei singulare beneficium populo Israëlítico impensum celebrat aliquoties David, dicens: *Notas fecit vias suas Moyse, filijs Israël voluntates suas. &: Non fecit taliter omnium nationi, & iudicia sua non manifestavit eis. Additur & de beneficijs populo illi in datione præstitis, cum subditur:*

*Psal. 102.
Ibid. 147.*

19 Et magnalia honoris eius vidit oculus illorum, & honorem vocis audierunt aures illorum.

21 Et dixit illis: Attendite ab omni iniquo, & mandavit illis unicuique de proximo suo.

Honorem interpres posuit pro gloria & claritate, quam scilicet in datione legis Israëliticæ & oculis viderunt, & auribus perceperunt. Viderunt enim Deum magnificè apparentem in igne cum tonitruo & fulgure. Et audierunt eum sua voce ex igne loquentem, & decem præcepta promulgantem. Quæ paucis Sapiens comprehendit. Primum quidem dicens Deum dixisse, Attendite ab omni iniquo, quia omnia penè legis præcepta sunt negatiua, tantum vetantia malum, sicut imperfectis illis conueniebat. Deinde peculiariter mandatum dicit unicuique de proximo suo, quia maior eorum præceptorum pars complectitur ea quæ proximos concernunt, ut scilicet non faciamus eis quæ ab eis nollemus nobis fieri. Hoc est enim quod dicit, unicuique Deum mandasse de proximo, ipsum præcepisse quomodo se erga proximum gerere debeat.

12 Viæ eorum coram illo sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius.

Sicut

Sicut peculiariter eis Deus legem dedit, ita peculiari ratione eorum vias & actiones obseruat, num secundum ipsius legem sint institutæ. Non enim sic eis legem dedit, vt deinde eos pro suo arbitratu viuere fineret, nec curæ ei esset seruarent an non, sed magis quam aliarum gentium obseruat eorum mores & vitam, excellentius eos premio affecturus si rectè viuant: grauius eos puniturus & citius, si malè & contra legem viuant. Nam alias gentes permittit vnquamque ingredi vias suas, & veluti ad se non ita pertinerent, pro suo arbitratu viuere. Vnde & sequitur:

13 In vnquamque gentem præposuit rectoré, & pars Dei Israel facta est manifesta.

Indicat hæc sententia cur peculiariter de Israël dictum sit, quòd eorum viae sunt coram Deo, videlicet quia Deus qui omnium Dominus est, alias omnes gentes tradiderit gubernandas suis principibus & regibus quos eis præfecit: populum verò Israëliticum sic sibi assumpsit peculiariter in suam partem & portionem, vt in illo ipse regnaret solus.

Vnde dicitur in Deuteron. Te elegit Dominus vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram. Et in Isaia dicit Dominus: Hæreditas mea Israël. Et in cantico Moyfis: Pars Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius. Itaque quoniam Deus peculiariter sibi eius populi regimen & gubernationem vendicaret, Samuel ait ad eos: Grande malum fecistis vobis, petentes super vos regem, cum Dominus Deus vester regnaret super vos. Patet ex hac explicatione, nomen, Israhel, esse in secundo membro nominatiui casus, & orationem sic ordinandam; & Israhel, hoc est, populus Israëliticus est manifesta pars Dei facta. Clarior fuisset sensus si dictum fuisset, factus est. Adduntur & hic & alibi in hoc capite aliquot sententiæ in æditione Complutensi, sed quas non habet Germanicū exemplar, quod simpliciores habet ferè & breuiore sententias, cum quo nostra versio frequenter magis conuenit. Patet item impertinens esse proposito authoris, quòd quidam priori huius sententiæ parte intelligunt significari vnicuique genti angelum aliquem præpositum esse custodem & rectorem, cum de regibus magis sit sermo, qui reliquis gentibus non sine Dei ordinatione fuerunt præfecti, quibus permittit illis leges quas velent præscribere, nulla à se illis lege aut vitæ ratione palam proposita.

14 Et omnia opera eorū velut sol in conspectu Dei, & oculi eius sine intermissione inspicientes in vijs eorum.

Crediderim interpreté dictioné, manifesta, quam nos legimus in præcedenti versu, addidisse huic sententiæ, & vertisse; Manifesta omnia opera eorū velut sol, hoc est, tã patét Deo quàm omnibus patet sol. Idem dicit quod supra, vt intelligatur Deū peculiarem habere rationé eorum quæ suus populus vel benè vel malè agit, nec ita dissimulare ad eorū facta,

sicut videtur aliarum gentium opera parum curare. Quod in genere dixit de operibus populi Dei, speciatim explicat primum de malis operibus, postea de bonis. Valde enim inculcatum esse conuenit, Deum operum sui populi habere curam & diligentem respectum. Itaque de malis dicit:

15 Non sunt absconsa testamenta super iniquitatem illorum, & omnes iniquitates eorum in conspectu Dei.

Quidam libri habent, propter iniquitatem: alij, per iniquitatem. Et intelligitur Dei pacta cum hominibus non esse abrogata & sublata propter vel per iniquitates hominum, iuxta illud Pauli: Nunquid infidelitas hominum fidem Dei euacuauit? Græca tantum habent: Non sunt absconditæ iniustitiæ illorum ab ipso. Cui sententiæ magis conuenit quod quidam libri nostri habent, super iniquitatem illorum, ut hic sit sensus: Dei testamenta, hoc est, leges, dispositiones & ordinationes, quas testatus est eis, non sunt absconsa super iniquitates illorum, hoc est, non dissimulant ad eorum peccata, sed vigilant super ea, & illa obseruant, ut secundum illas peccata puniantur. Aut manifesta sunt varia testimonia, quibus Deus testatum frequenter fecit se iniquitates illorum obseruare, dum tam grauius ea sæpe vltus est. Talis enim aliquis sensus conuenit proposito authoris, qui quod de malis dixit, idem & de bonis operibus subiungit, inter quæ præcipuum locum quandam obtinet eleemosyna.

16 Eleemosyna viri quasi sacculus cum ipso, & gratiam hominis quasi pupillam conferuabit.

Ferè omnes habent corruptè, sacculus, cum legendum sit, signaculum, quomodo quædam habent scripta, quomodo & Rabanus legit, & Augustinus in speculo. Est enim Græcè σφραγίς, dictio, qua & Paulus
Rom. 4. vsus est, cum signum circumcisionis dicit esse signaculum iustitiæ fidei. Significat enim σφραγίς idem quod sigillum vel signaculum quo literæ aut aliæ res obsignantur, & clausæ custodiuntur. Quoniam ergo quæ custodire diligenter volumus, ea sigillo obsignamus, quemadmodum Darius
Daniel. 6. ostium fossæ eius in quam coniectus fuit Daniel, annulo suo signauit, &
Matth. 27 Iudæi Christi sepulchrum obsignauerunt, ideo eleemosynam hominis dicit esse apud Deum velut sigillum, significare volens Deum fidelem memoriam conferuare eorum beneficiorum quæ in hac vita in indigentes conferuntur, eaq; esse apud se veluti res sigillatas aut sigilla ipsa, quæ fideliter & diligenter custodiuntur ne pereant. Ita enim etiam Deus etsi non statim remuneret pietatis opera, tamen apud se veluti custodit, non sinens ea effluere suæ memoriæ, ut illa suo tempore proferat & remuneret. Hunc sensum cum non intelligerent quidam, mutauerunt, signaculum, in sacculum, ut congrueret hic locus cum illo Saluatoris: Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in celis.
Lucæ 12.

Itaque

Itaque intelligunt hic eleemosynam comparari sacco, quod per eam homo sibi comparet unde suo tempore reficiatur, & habeat veluti in sacco pecuniam, unde necessaria sibi acquirat. Veram lectionem etiam secunda sententiæ pars, alia explicat similitudine; Et gratiam hominis quasi pupillam conseruabit. Vbi suppositum verbi, conseruabit, non est, eleemosyna, vt aliqui malè intelligunt, sed Deus, ad quem refertur relationum, ipso. Et est sensus: Et Deus, coram quo est eleemosyna, tãquam signaculum, conseruabit apud se gratiam hominis, hoc est, beneficium quod homo homini impendit, tanquam pupillam, hoc est, diligentissimè, & tanquam rem sibi summè charam, quomodo homo pupillam oculi charissimam habet, & diligentissimè custodit. Sic & supra cap. 3. dictum est de eleemosyna; Deus qui reddit gratiam meminit in posterum, &c.

17 Et postea resurget, & retribuet illis retributionem vnique in caput ipsorum, & conuertet in inferiores partes terræ.

DEUS, inquit, qui iam apud se cõseruat opera pietatis & misericordiæ, etsi ea non statim remuneret, sed dissimulare videatur, postea tamè suo tempore resurget ad iudicandum omnes, & in lucem proferendum quæ apud se asseruata habet, iuxta illud; Surge Deus, iudica terram. Et tunc retribuet hominibus mercedem quam meruerunt, ita vt vnusquisque suam ipse capiat & reportet portionem. Quod additur; & conuertet in inferiores partes terræ; vbi aliqui corruptè, vt puto, legunt, conteret, Græca nulla habent, vt ex collatione de veriori lectione & sensu iudicari non possit. Cùm autem variè ea pars à quibusdam explicetur, videtur proposito conuenientissimus fore sensus, si intelligatur Deum cùm ad iudicandum surrexerit, cõuersurum eleemosynam, vel retributionem quam vnique retribuet, in inferiores partes terræ, hoc est, in mortuos, quia scilicet efficiet vt ad eos perueniat, dum eos resuscitabit, & resuscitatis dabit quod meruerunt. Aut conuertet se in inferiores partes terræ, quia vsque ad mortuos eius virtus perueniet, resuscitans eos. Per inferiores enim partes terræ, secundum phrasim veteris testamenti, non damnati solum, sed generaliter mortui designantur, vt & postea cap. 24. Sapiens dicit: Penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino. Cùm autem Deus non tantum in nouissimo generali iudicij die surgit ad retribuendum mercedem, sed etiam in cuiusque hominis nouissimo die, etiam tunc intelligendum est Deum conuertere eleemosynam hominis in inferiores partes terræ: atque ob id non malè hic locus adduci potest ad probandum, eleemosynam post mortem prodesse homini etiam ad pœnam eius, qua purgandus est, tollendam vel leniendam.

18 Pœnitentibus autè dedit viam iustitiæ, & confirmauit deficientes sustinere, & destinauit eis sortem veritatis.

NE, quoniam dixit Deū omnia hominū opera obseruare, & quandoq; redditurum vnicuique secundū opera ipsorum, desperent de Dei gratia obtinenda qui in peccatum prolapsi sunt, subiicit de fructu & efficacia pœnitentiæ, atque ad eandem deinde hortatur. Hæc, inquit, quæ dixi etsi vera sint, tamen Deus non præcludit pœnitentibus de peccatis suis viam iustitiæ obtinendæ, sed dedit illis viam & rationem obtinēdi iustitiam, deditq; eis vt quam reliquerunt viam iustitiæ, rursū amplecti possint. Pro quo Græcis est, *ἰδωκεν ἰπὸ ἀνοδοῦ*, dedit eis reditum, ad se scilicet & ad iustitiam quam reliquerunt. Nec solū illis dedit viam iustitiæ, sed etiam eos qui in sustinendo deficiunt, hoc est, qui nō spe diuinorum bonorum persistunt perseverāter in bono, sed per infirmitatem humanam excidunt à recta virtutis via, ipsemet confirmavit, partim per scripturas sacras aut prædicantium ora, partim per internam suam inspirationem, erigendo illos spe veniæ, & sua gratia eorum menti robur, infundendo. Eos item qui per se deficerent in tolerandis aduersis, & perseveranter expectandis bonis cœlestibus, ipse ita confirmat sua gratia, vt non deficiant. Alleuat enim Dominus, inquit Psalmista, omnes qui corruunt, & erigit omnes elisos. Pro confirmavit, vel, vt aliqui libri habent, corroboravit, Græcè est *παρεκάλειν*, quod est aduocavit, vel rogavit aut consolatus est & hortatus. Hæc enim significat illud verbū, non autem confirmare, quanquam res eōdem redeat. Et verisimile est interpretem vertisse, cōrogavit, quia sic in quibusdam libris inuenitur, & cum id non intelligeretur, mutatum esse in, corroboravit, & hoc in, confirmavit. Hortatur autē Dominus per prædicatores suos, imo & obsecrat homines ad pœnitentiā & constātiā. Vnde Paulus eodem verbo vsus, *2. Cor. 5.* Obsecramus, inquit, pro Christo, reconciliamini Deo. & : Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Quod addidit interpres; Et destinavit eis sortem veritatis. (nam id Græca non habet) significat Deum deputasse pœnitentibus non eam partē quam prius meruerant, sortem scilicet iniquitati debitam, sed sortem veritati & iustitiæ destinatam. His ergo præmissis, rectè subiicit adhortationem ad pœnitentiā, dicens :

19 Conuertere ad Dominū, & relinque peccata tua : precare ante faciem eius, & minue offendicula.

EXemplar Complutense habet coniunctionem illatiuam; Conuertere igitur ad Dominum. Duas autē partes pœnitentiæ esse indicat, quæ separari non debeant. Nam verè pœnitentē oportet conuerti ad Dominum à quo auersus fuit, & vt id rectè fiat, relinquere debet peccata sua. Quomodo autem hæc fieri debeant, altera pars insinuat. Conuerti enim debet peccator ad Dominum, sic vt precetur ante faciem eius, orans & pro admissorū venia, & pro auxilio gratiæ eius, sine qua nec malum relinquere, nec bonum amplecti & retinere valet. Relinquere peccata sic debet, vt si non omnino ab omni peccato liber esse possit, tamē minuat offen-

offendicula, hoc est, quæ Deum offendunt, aut quæ occasionem scandali & peccati præbent. Ea enim quisque tum propter se, tum propter alios quantum potest minuere debet & tollere. Idem alijs verbis inculcatur, cum subditur:

20 Reuertere ad Dominum, & auertere ab iniustitia, & nimis odito execrationem.

Nimis pro valde positum est, vt aliàs sæpe. Ad verã auersionẽ ab iniustitia nõ sufficit factõ illã relinquere, sed & animo ab ea alienari. vnde rectè additũ est; valde odito quicquid Deus execratur & abominatur.

21 Et cognosce iustitias & iudicia Dei, & sta in sorte propositionis & orationis altissimi Dei.

Hæc sententia etsi iam in Græcis non habeatur, fieri tamen potest quòd eam interpres legerit in Græcis codicibus, sicut & nũc Græca quædam habent quas interpres non legit. Certè conuenienti ordine superioribus addita est ad absoluendũ verã pœnitentiæ cõditiones. Nam præter dicta ad perfectam pœnitentiã requiritur, vt cum quis ad Deum cõuersus est, & peccata relinquere incipit, inquirat & præ oculis semper habeat iustissima Dei mandata, quorum obseruationem Deus requirit: Tũ vt in cœpta virtutis via persistat & perseueret, vnde dicitur: Et sta in sorte propositionis, hoc est, in ea cõditione quã tibi Deus proposuit, & ad quam te vocauit, aut quã tuo tibi proposito delegisti. Quæ eadem cõditio & fors exigit assiduã deprecationẽ Dei, sine cuius auxilio hæc omnia fieri nõ possunt. His tamẽ omnibus adhuc addi debet quod sequitur.

22 In partes vade sæculi sancti, cum viuis & dantibus confessionem Deo.

Sæculum sanctum, est sæculum illud de quo Isaias loquitur, cum dicit *Isaiæ 9.* Christum patrẽ futuri sæculi: scilicet status futuri vitæ, in quo omnis peccati immunditia aberit, per quam istud præsens sæculũ, rectè pollutum sæculum dici potest. In sæculo autẽ illo sancto est perpetua confessio laudis Dei, gratiarum actio, & prædicatio Dei, angelis clamantibus: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth, &c. Monet ergo Sapiens, vt pœnitens iam per prædicta Dei misericordiam & gratiã consecutus, in partes & conditionẽ vadat sæculi sancti, vt scilicet quod illi sæculo propriũ est & familiare, etiam ipse hic incipiat, laudando scilicet Deum, & illi gratias agendo pro accepta peccatorum remissione, & alia quoque eius opera & beneficia prædicãdo cum his, qui adhuc hic superstites existentes dant Deo confessionẽ laudis, hoc est, laudant Deum & prædicant. Hunc esse genuinum loci huius sensum, sequentia indicant.

23 Non demoreris in errore impiorum: ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil perit confessio.

HÆc propriè non dicuntur de confessione peccati, sed de confessione laudis, vt satis patet ex sententia sequenti, & simili loco qui est in cantico Ezechiaë, ad quem hic omnino allusum videtur: Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, non expectabunt qui descendunt in lacum veritatem tuam. Viuens viuës ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie, pater filijs notam faciet veritatem tuam. Sic & David dicit: Non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? &: Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Quibus locis ad literam non agitur tantum de damnatis, nec tamen negatur confessio & laus Dei in sanctis post mortem, sed tantum dicitur mortuos Deum hic apud viuos non deprecare, nec eos sua confessione viuos ædificare posse. Sic enim soli hic viuëtes alios viuentes ædificant, & ad laudè ac reuerentiã Dei prouocant. Quod qui hic viuentes modò non faciunt, nec postea eis facere dabitur, quãdo verè etiam non erunt inter viuos, vt nemo putet se post mortè posse incipere laudem Dei. Itaque rectè monet Sapiens, vt etiam si quis aliquãdiu hæsit aut detentus fuit in errore impiorum, eo inquam errore, quo quis virtutibus neglectis vitia sectatur, non demoretur in illo diutius, vt ante mortem veniam suorum peccatorum consecutus Deum laudet, eiq; gratias agat, & beneficia eius alijs prædicet, quod dignè facere non potest peccator, quem non penitet suorum peccatorum. Nec est quod confessionem Dei sibi putet quis differendam in tempus futurum post mortem, quia ab eo qui mortuus est huic mundo, tanquam qui omnino non est in mundo, nec cum eo commercium habet, perit confessio Dei qua illum apud viuos prædicaret, & qua sibi meritum apud Deum comparare posset. Perit item omnino ab eo sic, vt si hic eam non inceperit, sed se ad eam ineptum reddiderit, & Deum potius vita aut lingua blasphemauerit, eã ibi incipere non possit, vt qui nec tunc inter viuos reperitur. His ergo locis agitur de confessione Dei, quæ viuus sit ædificatoria, & confitentibus sit meritoria. Cùm autem eadem sit ratio de confessione peccatorum, nempe quòd & ipsa tantum ante mortem sit meritoria, idq; in his tantum qui non persistunt in veteri errore, non mirum si per accommodationem hæc à quibusdam etiam tribuantur confessioni peccatorum, maximè cùm in superioribus de agenda pœnitentia sermo sit habitus. Itaque etiam Augustinus hunc locum citat aliquoties de confessione peccati, vt sermone octauo de verbis Domini, & alijs locis, quibus semper legit; A mortuo quasi qui non sit, perit confessio. Cæterum notandum quosdam libros non habere illam partem; Ante mortem confitere; sicut nec Græca habent, includitur tamen satis in parte sequenti; A mortuo quasi nihil perit confessio; quam Græca habent clarius: A mortuo tanquam non existente (aut eo qui non est) perit confessio, proinde similiter nostra lectio est accipienda, vt subaudiatur participium, A mortuo quasi existente nihil, apud viuos scilicet quoad conuersationem huius mundi, perit confessio Dei. Vnde sequitur:

Conf-

- 24 Confiteberis viuens, viuus & sanus confiteberis; & laudabis Deum, & gloriaberis in miserationibus eius.

EX secunda parte hic constat de quali confessione hic sit sermo, nempe de confessione Dei, qua peccator Dei adeptus gratiam prædicat eius misericordiam. Dum autem docetur hanc misericordiam Dei in ista vita prædicandam esse, satis etiam innuitur illam ab his qui extra Dei gratiam hinc decedunt, non posse post hanc vitam obtineri, vt tunc illam incipere possint prædicare & laudare. Porrò futura indicatiui modi in hac sententia phrasi Hebraica posita sunt pro imperatiuis, confitere, lauda & gloriare. Dicit; viuus & sanus confiteberis; hoc est, quando per vitam licet, & per valetudinem libet. Complutense exemplar habet, *וְיִחַי וְיִשָּׂא דָּלִיָּה*, hoc est, sanus corde. Quod aliqui intelligunt de sanitate animæ, à vitijs, quæ morbi sunt spirituales, purgatæ, vt significetur eum qui viuit corpore, animo tamen languet, non esse idoneum ad confitendum & laudandum Deum.

- 25 Quàm magna misericordia Domini, & propitiatio illius conuertentibus ad se!

Quo ad pœnitentiam magis suos Sapiens inuitaret, in sequentibus profequitur prædicationem misericordiæ diuinæ, eius magnitudinem extollens, & causam indicans cur illa hominibus tam sit exposita, & tam facilis. Primum ergo exclamando præ admiratione bonitatis diuinæ, asserit magnam esse misericordiam Dei, eiusque propitiationem, sed erga eos qui conuertuntur ad se, pro ad ipsum. Id dum exclamando & admirando effert, significat se eius magnitudinem non posse verbis satis explicare.

- 26 Non enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, & in vanitate malitiæ placuerunt.

Indicat hæc ratio imbecillitatem humanæ naturæ, eiusque ad vitia ex sua natiuitate procliuitatem, causam esse cur erga homines tam sit Deus ad miserendum propensus, vt huius consideratione minus desperet peccator, sed spe veniæ citius ad pœnitentiæ remedium confugiat. Simile habet Psalmista, dicens: Quomodo miseretur pater filiorum, miseratus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit figmentum nostrum. Recordatus est quoniam puluis sumus, homo sicut fœnum dies eius, &c. Dicit ergo; Meritò Deus propitius est hominibus pœnitentibus, nō enim omnia possunt esse in hominibus (hominibus, enim legendum est, & non, vt quidam legunt, omnibus) hoc est, homines non possunt in hac mortali vita habere summam perfectionem, sed pro suæ naturæ fragilitate necesse est eos aliquando labi & cadere, non possunt esse sine defectu, nec possunt in eis esse omnia quæ iure inesse deberent, quæque ab eis desiderantur: quoniam qui ex homine mortali

natus est, non est immortalis, immutabilis, & à corruptione liber, sed eo ipso quo ex homine natus est mortē secum trahit, & cū morte instabilitatem huius vitæ & corruptionē, atque ad vitia procliuatatem, & sic per vanitatē & naturæ instabilitatē, in qua homo nascitur, malitiæ vitia & prauæ cōcupiscentiæ semper homini placuerūt ex sese, quia sensus & cogitatio humani cordis semper prona sunt ad malum ab adolefcētia sua.

Genes. 8.

27 Quid lucidius sole? & hic deficit, aut quid nequius quàm quod excogitauit caro & sanguis? & hoc arguitur.

GRæca nō habent futurū, deficit, sed præsens *καίτις*, deficit, quemadmodum & scripta quædā & impressa habent, vt non ad defectum illum & mutationem quæ in fine mundi fiet, istud referendum sit, sed potius ad eclipsem, quam nobis sol nonnunquā patitur, & ab illo verbo nomen habet. Melius autē hic locus intelligetur si cōferatur cum similibus locis quæ sunt apud Iob, quorum vnus est cap. 15. Quid est homo vt immaculatus sit, & vt iustus appareat natus de muliere? Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cœli nō sunt mundi in cōspectu eius. Quātō magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem? Alter est cap. 25. Nūquid iustificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna non splendet, & stellæ non sunt mundæ in cōspectu eius. Quātō magis homo putredo, & filius hominis vermis? Sicut ergo illis locis ad depressionem humanæ superbiæ, ex imperfectione cœlestiū creaturarū, quæ perfectissimæ inter omnes sunt, ostenditur imperfectio hominū: ita & hic hominis imperfectio cum sole cōparatur, non tantū ad confutationem humanæ præsumptionis, sed etiā ad consolationem humanæ infirmitatis, ne ob suam imperfectionē de Dei misericordia diffidat. Et est sensus; Inter omnes creaturas nihil est lucidius sole, & tamen etiā ipse in lumine deficit, siue cū occidit nobis, siue cū eclipsem patitur. Deficit itē & deficit, si conferatur cū luce & claritate Dei, in cuius cōspectu & comparatione luna non splendet, & stellæ non sunt in suo lumine omnino mundæ. Quātō minus de sua iustitia & puritate præsumere debet homo carnalis, qui ex carnali sua corruptione nō cogitat nisi malū, quod in ipso merito arguitur & reprehēditur? Notandum autē secundam partē huius sententiæ duplicem habere apud nos lectionē, quemadmodum & in Glosa Ordinaria notandū est. Nā quidā libri habent; Aut quid nequius quàm quod excogitauit caro & sanguis? Alij, Aut quid nequius excogitauit caro & sanguis? Græca habēt, *επινοησεν εινυμνησεν οσαυτα η αμα*. Et malū cogitabit caro & sanguis, hoc est, corruptio carnalis quæ est in homine, aut homo carnalis in quo dominatur caro & sanguis, ex se non cogitabit nisi malum. Græcis ergo magis accēdit posterior lectio, quā ob id puto veriorē, & sic intelligendā: Cū lucidissimus omniū sol nō sit sine defectu, quid caro & sanguis, hoc est, homo ex sese planē fragilis cogitabit nequius, quàm scilicet vt nolit agnoscere suū defectū, suam fragilitatem, & frequen-

Iob 15.

Ibidē 25.

frequentes lapsus, sed superbè se efferat quasi sole superior? Id sanè si fecerit, grauitèr idiplum arguetur & vindicabitur. Nā etiā scripta quēdā habēt futurū, excogitabit, vt habēt Græca. Potest & hic esse sensus: Quid nequius, hoc est, quantū malū cogitabit caro & sanguis, vt cōparatiuus, nequius, accipiat pro positiuo, sicut positiuū Græca habēt, &, quid, accipiat admiratiuè. Aut certè sensus est: Quid nequius cogitabit caro & sanguis, quā scilicet assiduè cogitat? vt significetur corruptionē hominis omniū malorū causam esse, & pessima quæq; excogitare. Quia autē hęc lectio videbatur cōtinere falsitatē, aut incommodū habere sensum, nō est mirum eā mutatā à quibusdā qui addiderūt, quā quod. Nā id in quibusdā additū vidimus, cū prius tantū esset; quid nequius cogitabit caro & sanguis. Nec tamē satis verū est quod hac interrogatione significatur; Quid nequius quā quod excogitauit caro & sanguis? nā nequius est quod excogitauit dēmō: itē quod excogitat nō infirmitas carnis, sed mala volūtas hominis. Nisi intelligatur significari inter oēs defectus, qui in creatura visibili reperiūtur, nullū esse peiorē, quā quē caro & sanguis excogitat. Aeditio Complut. diuersam habet lectiōnē, hoc modo: *ὁ ἀνὴρ ὅς ἐνθυμίσθητ' ὀφθαλμοῖς καὶ αἵματι*. Et vir qui cogitabit carnē & sanguinē, scilicet etiā deficiet. Pro, *προνυφῶν*, enim legit *ἀνὴρ ὅς*, inter quę est magna similitudo. Sed altera lectio, quā secutus est noster interpres, præferēda videtur.

28 Virtutē altitudinis cœli ipse cōspicit, & oēs homines terra & cinis.

R Elatiuum, ipse, ferè ab omnibus ad Deū refertur, vt significetur Deū conspiciere cœlestia omnia, eorūq; virtutē, sicut de eo dicitur: Altitudines montiū ipse cōspicit. At rectius referendū est ad solē: adhuc enim persultitur in cōparatione hominis cū sole. Et de sole quidē ad eius excellentiā commendandā dicitur quod ipse cōspiciat, vel, vt est Græcè, *ὁ ἄνω ἐπιπέτα*, hoc est, inspiciat, visitet & perlustret, totā virtutē, hoc est, militiā & exercitū altitudinis cœli vel altissimi cœli, quia scilicet sol inter omnia astra velut imperator constitutus est, qui omnia astra suo lumine perfundit, suoq; motu assiduè visitat & percurrit. Vnde in Psalms iuxta Hebraicam veritatē dicitur, Soli posuit Deus tabernaculū in ipsis cœlis. De hominibus verò ad repressiōnē præsumptionis eorum dicitur quod omnes sint terra & cinis, quemadmodū & superius dixit: Quid superbit terra & cinis? Significat ergo, quod si sol, tātā excellentiæ creatura, corā Deo non est sine defectu, nec de perfectione gloriari potest, multò minus homo, in illius cōparatione vilis admodum iuxta corpus creatura. Aptè autē iāsecundò hominē vocat terrā & cinerē. Terrā quidē ratione originis, quia ex terra sumptus est. Cinerē ratione finis, quia in cinerē per mortē conuertitur. Cū enim anima in homine sit velut ignis cōtinuè mouēs & motus, corpus anima destitutū veluti carbo est, qui in cinerem resoluitur. Vnde impij dicunt in libro Sapientiæ: Fumus flatus est in naribus nostris, & sermo scintilla ad commouendum cor nostrum, qua extincta cinis erit corpus nostrum, & spiritus diffundetur tanquam mollis aēr.